

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Say 1 Issue 34 • Ağustos August 2024

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut626>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Aşçı Dedenin Hatıralarında Dinsel - Büyüsel İçerikli İnançlar

Beliefs and Procedures With Religious - Magical Content in Aşçı Dede's Memories

Öz

Kültür kendini geleceğe taşıma kapasitesine sahip muhtelif vasıta aracılığı ile geçmişten bugüne ulaşan değerler bütünüdür. Kültürün doğal yapısından kaynaklanan bu dinamik yapı, kültüre ev sahipliği yapan verimlerin yahut söylemlerin vakit kaybetmeksizin tespit ve tahlili ile daha güçlü bir yapı sergileyebilmektedir. İçerisinde kültürel unsur barındıran önemli verimlerden biri de gezi, gözlem ve hatırat türündeki eserlerdir. Bilindiği üzere bu türden eserler, sadece ortaya çıkmış oldukları döneme ışık tutmakla kalmamakta, ilgili dönemden beslenen sonraki devirler açısından da rehberlik görevi yapmaktadır. Bu yaklaşımdan nemalanmakla 1828 yılında İstanbul'da doğan, Süleymaniye Rüştüyesi'ni bitirdikten sonra İstanbul, Erzurum, Erzincan, Şam ve Edirne gibi şehirlerde yerine getirdiği askeri memurluk görevleri sırasında birbirinden farklı tarikatlara dahil olarak geniş bir çevreye sahip olan ve tuğgeneral rütbesiyle mesleğinden emekliye ayrılan Aşçı Dede'ye ait hatırat türündeki eserde de geçmişe yönelik detaylı içeriklere ulaşılmıştır. XIX. yüzyıl Osmanlı toplumunun dinsel - büyüsel içerikli inanç ve işlemleri hakkında bilgi edinilmesini sağlamak amacıyla Aşçı Dede'ye ait hatırat türündeki eserin üzerinde kapsamlı bir şekilde incelemelerin yapıldığı bu çalışmada; birbirinden farklı dinsel uygulamalar, büyütüclük yöntemleri, nazar inançları, gelecekte haber verme ve rüya yorumları, ibadetler, özel gün ve gecelerde gerçekleştirilen ritüeller vb. konularda hacimli bir içerikle karşılaşılmıştır. Bu bağlamda, Aşçı Dede'nin Hatıraları'nda sunulan Osmanlı dönemi inançları ve toplumsal uygulamaları hakkındaki önemli verilerin tespit edilmesiyle dönemin kültürel dinamiklerine ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Toplum, Dinsel-Büyüsel İçerikli İnançlar ve İşlemler, Halk Bilimi, Hatırat, Aşçı Dede.

Abstract

Culture is a set of values that have the capacity to carry itself to the future and reach the present from the past through various means. This dynamic structure, which originates from the natural structure of culture, can exhibit a stronger structure with the immediate detection and analysis of the outputs or discourses that host culture. One of the important outputs that contain a cultural element is works in the genre of travel, observation and memoirs. As it is known, such works not only shed light on the period in which they emerged, but also serve as a guide for the following periods that are nourished by the relevant period. Benefiting from this approach, detailed content regarding the past has also been reached in the memoirs of Aşçı Dede, who was born in Istanbul in 1828, graduated from Süleymaniye Junior High School, and during his military civil service duties in cities such as Istanbul, Erzurum, Erzincan, Damascus and Edirne, became involved in various religious orders and had a wide circle of friends, and retired from his profession with the rank of brigadier general. XIX. In this study, in which a comprehensive examination was made on the memoirs of Aşçı Dede in order to provide information about the religious-magical beliefs and practices of the Ottoman society in the 19th century; a voluminous content was encountered on different religious practices, witchcraft methods, evil eye beliefs, prediction of the future and dream interpretations, worships, rituals performed on special days and nights, etc. In this context, an attempt was made to shed light on the cultural dynamics of the period by determining the important data on the beliefs and social practices of the Ottoman period presented in Aşçı Dede's Memoirs.

Keywords: Ottoman Society, Beliefs and Procedures with Religious-Magical Content, Folklore, Memoir, Cook Dede.

Yusuf Ziya Sümbüllü*
Eren Aksoy*

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Prof. Dr.

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat

Fakültesi, Erzurum/ Türkiye

Elmek: yzsumbullu@erzurum.edu.tr

ORCID: 0000-0002-7062-9109

* Bilim Uzmanı

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat

Fakültesi, Erzurum/ Türkiye

Elmek: eren_aksoy1923@hotmail.com

ORCID:

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 21.08.2024

Kabul Tarihi: 21.08.2024

E-yayın Tarihi: 31.08.2024

Bu makale, Eren Aksoy'un "Aşçı Dedenin Hatıralarında Halk Kültürü Unsurlarının Kullanımı", Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, 2024 adlı çalışmadan üretilmiştir.

Atıf/Citation:

Sümbüllü, Y.Z. & Aksoy, E. (2024). Aşçı Dedenin Hatıralarında Dinsel - Büyüsel İçerikli İnançlar. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (34), s.23-44.

Giriş

İnsanın doğumundan ölümüne kadar geçirdiği süre boyunca mensubu olduğu toplum ya da toplumlar tarafından şekillendirilen kültürü, esasında toplumun ona kazandırdığı bir öğreti ve yaşam biçimidir. Bireysel değil, toplumsal olarak ortaya çıkan kültür; toplumsal yaşam boyunca öğrenilerek kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla toplumsal hiyerarşiyi belirleyen bir araç olduğu gibi ayrıca bireylerin ve toplumların kimliğini de ifade eden bir araçtır. Halk kültürü ise konusu halk olan, eski çağlardan günümüze farklı dönemlerin kültürel katmanlarını içeren geleneksel bir kültürdür. Sözlü veya yazılı olarak geçmişten geleceğe aktarılan halk kültürünün üreticisi ile uygulayıcısı arasında herhangi bir ayırım yoktur, zira üreticisi de uygulayıcısı da halktır. Halk kültürünün geleceğe aktarılarak yaşatılmasında halk bilimi ve halk edebiyatı çalışmaları büyük bir öneme sahiptir. Bir toplumun ya da halkın maddi ve manevi kültür unsurları üzerinde araştırmalar ve derlemeler yapan halk bilimine dair çalışmalar ile bu bilim dalının alt kolu olan halk edebiyatına dair çalışmalar doğrultusunda halkın sözlü veya yazılı kültür unsurları tespit edilebilmekte ve daha sağlıklı bir şekilde geleceğe aktarılabilir. Eski dönemlerde yazılmış eserlerdeki halk bilimi ve halk edebiyatı unsurları incelenerek ortaya çıkartıldıklarında, bunlar yazıldıkları dönemin halk kültürünü yansıtmalarından dolayı geçmiş hakkında bilgilere ulaşılması noktasında adeta bir tür pusula olarak yol gösterebilmektedir.

Çalışma konumuzu oluşturan “Aşçı Dede’nin Hatıraları’nda Dinsel-Büyüsel İçerikli İnançlar, İşlemler” başlığı altında, Aşçı İbrahim Dede’nin XIX. ve XX. yüzyıldan aktardığı bilgiler ışığında, o dönemlerin günlük yaşamında karşılaşılan dinsel-büyüsel içerikli inançlar ve işlemler hakkında içerikler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Aşçı İbrahim Dede’ye ait *Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî* adlı eserdeki dinsel-büyüsel içerikli inançlar ve işlemlerin bir araya getirildiği bu çalışmada, kaynak olarak Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi tarafından latinize edilerek yayımlanan *Aşçı Dede’nin Hatıraları* adlı dört ciltlik eser kullanılmıştır.

Aşçı Dede’nin Hatıraları adlı eserde tespit edilerek çalışmamıza aktarılan örnek cümlelerde ve konu başlıkları altında yapılan açıklamalar ve değerlendirmeler için başvuru kaynaklardan yapılan doğrudan alıntılarda yazım ve imla hataları da dahil olmak üzere her şey aynı şekilde tekrarlanmış ve herhangi bir düzeltme yapılmamıştır. Çalışmada kullanılan *Aşçı Dede’nin Hatıraları* adlı dört ciltlik eserde, ciltler arasında geçiş yapılırken sayfa numaraları yeniden başlamadığı için bu eserden sunulan örnek cümlelerin yanında belirtilen sayfa numaralarının başına cilt numarası eklenmesine gerek duyulmamış ve doğrudan sayfa numaralarının belirtilmesiyle yetinilmiştir. Bu noktada araştırmacıların içeriklere kolaylıkla ulaşabilmelerine imkân sağlamak amacıyla birinci cildin s.1-589, ikinci cildin s.591-1088, üçüncü cildin s.1089-1583, dördüncü cildin ise s.1585-1826 arasındaki kısımları kapsadıklarını belirtmek faydalı olacaktır. Ayrıca bu çalışma, *Aşçı Dede’nin Hatıraları* adlı dört ciltten oluşan eserin dört cildini de kapsamakta ancak Aşçı Dede’ye gönderilen mektuplar, telgraflar ve s.137-180 arasında bulunan *Nevhatu’l-uşşâk*, s.205-308 arasında bulunan *Işkname*, s.640-694 arasında bulunan *Risâle-i Ma’rifetü’n-Nefs* adlı iktibas edilen eserler ile Mevlânâ’ya ait *Mesnevî*’den iktibas edilen beyitler gibi Aşçı Dede’ye ait olmayan beyitlerin dışında kalan içeriklerin ve sayfaların sahip olduğu unsurların tespit edilmesiyle sınırlandırılmıştır.

Aşçı Dede'nin Hayatı

Kendisinden “İsmim İbrahim, mahlâsım Halil” diye bahseden Aşçı Dede, İstanbul’un günümüzde semti, geçmişte köyü olan Kandilli’de 1828’de dünyaya gelmiştir. Kökeni Kastamonu’ya dayanan bir aileye mensup olan Aşçı Dede’nin baba tarafından dedesi Kastamonulu Halil Ağa (Uzun Halil Ağa), Anadoluhisarı’nda hatırı sayılır bir isimdir. Halil Ağa, Emine Molla ile evlenmiş ve bu evlilikten Aşçı Dede’nin babası Mehmed Ali doğmuştur. Mehmed Ali 4-5 yaşlarında Halil Ağa vefat etmiş ve Mehmed Ali, saraydan Mısır Çarşısı kethüdalığıyla emekli olan amcasının yanında büyümüştür. Eşinin vefatından bir süre sonra Emine Molla, Sır kâtibi Mustafa Paşa’nın aşçıbaşılığında emekli Çerkeşoğulları’ndan Bolulu Hasan Ağa (Aşçıbaşı Hasan Ağa) ile evlenmiş ve Mehmed Ali Efendi de üvey babasının önceki eşinden olan ve aralarında hiçbir kan bağı bulunmayan üvey kardeşi Behiye Hanım ile evlendirilmiş ve bu evlilikten Aşçı Dede dünyaya gelmiştir. Ailenin tek çocuğu olan Aşçı Dede’den önce bir kız kardeşi doğmuş ancak vefat etmiştir. Aşçı Dede’nin annesi Behiye Hanım sara hastalığı sebebiyle aralıklı olarak nöbet geçirdiği için eşi Mehmed Ali tarafından terk edilme durumu olmuş ancak Mehmed Ali, oğlunun henüz çocuk yaşlarda olması sebebiyle boşanma düşüncesini ileriki yıllara ertelemiştir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XI).

Emine Molla ile Aşçıbaşı Hasan Ağa’nın evliliğinden olan Esmâ Hanım evlilik çağına geldiğinde, Kandilli’de sahilhanesi bulunan Salih Paşa’nın yetiştirmesi olan Beşir Ağa ile yuva kurmuş ve kışın Salih Paşa’nın Şehzadebaşı İmaret Sokağı’ndaki konağında kethüdalık yapan Beşir Ağa’nın yanına Emine Molla ile Hasan Ağa da yerleşmiştir. Aşçı Dede ile annesi Behiye Hanım, Mehmed Ali Efendi’nin taşrada asker olması nedeniyle Kandilli’de kalırken Aşçı Dede (Halil İbrahim) 8-9 yaşlarına geldiğinde Kandilli Mahalle Mektebi’ne gitmiş ancak halası Esmâ Hanım ile eniştesi Beşir Ağa’nın henüz çocukları olmaması ve Beşir Ağa’nın da Halil İbrahim’i evladı gibi sevmesine bağlı olarak Halil İbrahim ve annesi bunların arzusuyla Kandilli’den Şehzadebaşı’na gelerek yanlarına yerleşmiştir. O sırada tercih edilebilecek iki sıbyan mektebinden birisi Şehzade Camii’nin baş imamının ders verdiği sıbyan mektebi, diğeri ise aynı caminin kayyımbaşısının hocalık yaptığı taş mekteptir ve Halil İbrahim, kayyımbaşısının hocalığını yürüttüğü taş mektebe kaydedilmiştir. Beşir Ağa’nın himayesinde rahat bir çocukluk dönemi geçiren Halil İbrahim, çok sevdiği eniştesinin dine ve tasavvufa olan düşkünlüğünden etkilenmiş, akranları gibi seyir yerlerine gitmektense Yenikapı’daki Rufaî dergâhı şeyhi Mehmed Efendi’nin yanına gitmiştir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XII).

1841 yılında, “Ulûm-ı Edebiye” şubesi olarak da bilinen Süleymaniye Rüştîyesi¹’ne kaydedilen Halil İbrahim, kendisini tamamıyla derslere ve ibadetlere vermiştir. Atladığı her sınıftan ötürü maaşı artan² Halil İbrahim, bu şevkle derslere daha çok önem vermeye başlamış ve sabahları ders önceleri arkadaşlarıyla birlikte

¹ Henüz okulları meydana olmayan Mekâtib-i Rüşdiyye Nezâreti’nin başına 5 Şubat 1838’de getirilen İmamzade tarafından “Mekteb-i Maârif-i Âdil” adıyla Mart 1839’da Sultan Ahmet’te açılan okulun bir şubesi Sultan Ahmet’te, diğer şubesi ise Süleymaniye’de faaliyete başlamıştır (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XIII). Aşçı Dede o tarihte Dersaadet’te iki mekteb-i rüşdiyyenin bulunduğunu, bunlardan birinin Sultan Ahmed Câmî-i şerîfi bitişiğinde, birinin de Süleymaniye Câmî-i şerîfi bitişiğinde olduğunu söylemiş ve Sultan Ahmed Mektebi’nde şâkirdân, paşazade, beyzade öğrencilerin, Süleymaniye Mektebi’nde ise pederleri dükkânlarda işle uğraşan öğrencilerin bulunduğunu ifade etmiştir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; 181-183).

² Aşçı Dede, Süleymaniye Mektebi’nin dört tarafında bulunan ve her biri bir sınıf addedilen uzun rahlelere özgü maaş olduğunu ve sınıf-ı râbi’, sınıf-ı sâlis, sınıf-ı sâni denilen sınıflardan ilkinde geçildiğinde on beş kuruş, ikincisine geçildiğinde yirmi kuruş, üçüncüsüne geçildiğinde ise yirmi beş kuruş maaş alındığını ve buradan da resmi kuruluşlara geçilerek göreve başlanıldığını belirtmiştir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; 181).

müzakerecilikle konuları pekiştirmiş, ilerleyen zamanlarda sınıf ortamında bilgisinden yararlanan ve neredeyse muallim seviyesinde görülen³ bir kişi olmaya başlamıştır (Koç ve Tanrıverdi, 2017; 181).

Süleymaniye Rüştüyesi'nden mezun olduktan sonra askerlik mesleğini seçen Aşçı Dede, buna bağlı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yer alan İstanbul, Erzurum, Erzincan, Edirne, Şam gibi çeşitli şehirlerde görev yapmıştır (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XVI-XVII). Bu görevleri sırasında dindarlığının da etkisiyle birbirinden farklı tarikatlara dahil olmuş ve tarikatlardaki kişilerin düzenledikleri etkinliklere katılmıştır. Aşçı Dede, gözlem gücü ve araştırmacı kişiliğinden kaynaklı olarak, karşılaştığı kişiler hakkında ve bulunduğu ortamlar hakkında detaylı tasvirler yaptığı gibi ayrıca yabancı bazı devletlerde yaşanan gelişmelere dair aktarımlarda da bulunmuştur. Günümüzdeki askeri rütbelerden tuğgeneralliğe kadar yükselen Aşçı Dede, tuğgeneral olarak emekliye ayrılmıştır. Tam olarak ne zaman vefat ettiği hakkında kesin bir bilgiye ulaşılamayan Aşçı Dede'nin, 1828 doğumlu olmasından bahsetmesi ve eserinde son tarih olarak 19 Ekim 1906'dan bahsetmesinden hareketle en azından 78 yıl yaşadığı hakkında bilgi sahibi olunmaktadır (Koç ve Tanrıverdi, 2017; 1826).

Aşçı Dede'nin vefatı konusunda Bremer, onun muhtemelen Yeni Mevlevihane'de (Yenikapı Mevlevihanesi) bir şeyh olduğunu ve orada vefat ettiğini düşündüğünü belirtmiş ve "...aksi takdirde otobiyografisi Yeni Mevlevihane'de pek korunamazdı." ifadelerini kullanmıştır (Bremer, 1959; 187). Bremer'in bu görüşüne göre hareket eden Kunt ise *Defter-i Dervîşân* isimli XIX. yüzyılın başlarından son şeyh Abdülbaki Baykara'ya kadar Yenikapı Mevlevihanesi şeyhleri tarafından tutulan eseri incelediğini, Yenikapı Mevlevihanesi'ne ait hazireyi gezdiğini ancak eserde herhangi bir bilgiye ulaşamadığı gibi hazirede de kabrine rastlamadığını söylemiş, ayrıca Aşçı Dede'nin doğduğu yer olan Kandilli'de defnedilmiş olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurarak Kandilli Mezarlığı'nda inceleme yaptığını ve burada da kabrine rastlamadığını belirtmiştir (Kunt, 2021; 62).

Aşçı Dede'nin Eserleri

Tercümetü'l-Fârisiyye fî Tefsîri'l-Hakkıyye

Rûhu'l-beyân adlı tefsirde bulunan ve İsmail Hakkı tarafından yazılan Farsça metinlerin Türkçeye tercüme edilmesinden ibaret olan eserde çoğunlukla Mevlâna'nın *Mesnevî* adlı eseri ve Hafız ile Sadî'den yapılan Farsça iktibasların çevirilerini yapan Aşçı Dede, dört kalın ciltten oluşan hacimli çalışmasına Ağustos 1886'da başlamış ve Nisan 1889'da son noktayı koymuştur (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XLVII).

Kavâ'idü'l-Fârisiyye

Aşçı Dede'nin güzel bir anlatımla kaleme aldığı bu eser, *Tercümetü'l-Fârisiyye fî Tefsîri'l-Hakkıyye* adlı eserini tamamlamasının ardından yazdığı bir Farsça gramer kitabıdır (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XLVIII).

Risâle-i Tercümetü'l-Hakâyıkı'l-hakikat

³ Bu dönemlerde Aşçı Dede daha çok çalışabilmek amacıyla uyku saatlerini kısmış ve uykusu gelmemesi için enfiye çekmeye başlamıştır. Sigara, enfiye, nargile, çubuk gibi alışkanlıkların tekkelerde ve memurlar ile gençler arasında yaygın olduğundan haber veren Aşçı Dede, öğrenciliği döneminde başladığı tiryakiliğini yıllarca devam ettirmiştir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XIV).

Aşçı Dede'nin hayatında büyük bir yer edinen Şeyh Fehmi Efendi'nin vefatından önce yazıldığı anlaşılan bu eserin nüshası temin edilememektedir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XLVIII-XLIX).

Risâle-i Tercüme-i Ahvâl-i Aşçı Dede-i Nakşî Mevlevî

Aşçı Dede'nin Hatıraları olarak baz alınan bu eserin yazılış amacı hakkında Aşçı Dede şunları söylemiştir: "İşte sebab-i ma'nevîsi bu idi, sonra bu zamân-ı sa'âdetten arayenden sekiz on sene mürur ederek Şâm-ı şerîf'e geldiğimde gönlüme geldi ki pek büyük zevât-ı kirâm hazeratına yetişip pek çok fevkalâde kelâm-ı hakikat ve tarikat istimaiyla neş'e-yâb-ı aşk u muhabbet oldum. Ancak ihvân-ı bâ-sefâya bir hizmet olmak üzere böyle sergüzeştim olan ahval ile beraber hazerât-ı ehlullâhın kelâmalarını ve ahval ve etvar-ı ulyâlarını bildirmek için "Risâle-i Ahvâl-i Aşçı Dede" namıyla bir risale kaleme alınması gönlüme gelmiş ve o veçhile bu risaleye bed' ü mübaşeret olunmuştur" (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XLIX).

Aşçı Dede üç cilt olarak yazdığı eserinin birinci cildini 1884'te yazmaya başlayıp 13 Haziran 1885'te tamamlamış, bu cildin istinsahını 7 Ağustos 1899-7 Nisan 1900 tarihleri arasında Mustafa Efendi'ye yaptırmış ve ikinci cildin istinsahını da 14 Nisan 1900-13 Ağustos 1900 tarihleri arasında Mustafa Efendi'ye tamamlattıktan sonra üçüncü cildin istinsahını 1901'de Hâşim Efendi'ye, eserdeki celi yazıları ise Hafız Mehmed Efendi'ye yazdırtmıştır. Mevcutta iki nüshadan ibaret olan eserin, Aşçı Dede tarafından gözden geçirilerek genişletilmiş bu nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin Türkçe Yazmalar Bölümü'nde büyük boyda no.78, no.79 ve no.80 numaralarında kayıtlıdır. Eksik olan diğer nüsha ise yine aynı üniversitenin kütüphanesindeki Türkçe Yazmalar Bölümü'nde no.3222'de kayıtlıdır (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XLIX-L).

Hatıratında hem kendisinin gönderdiği hem de kendisine gönderilen mektuplara, telgraflara yer ayıran ve Fuzûlî, Nâbî, Süleyman Çelebi vb. önemli isimlerin beyitlerinden alıntılar yapan Aşçı Dede, Mevlânâ'nın *Mesnevî* adlı eserine de oldukça hacimli bir şekilde yer ayırmış⁴, ayrıca Dâ'î Mehmed Efendi'nin *Nevhatu'l-uşşâk*, Halid Efendi'nin şerh yaptığı hâliyle *Işknâme*⁵ ve Şeyh Mehmed Sâdık'ın *Risâle-i Ma'rifetü'n-Nefs*⁶ adlı eserlerini de iktibas etmiştir.

Aşçı Dede'nin Hatıraları'nda Dinsel-Büyüsel İçerikli İnançlar, İşlemler

İnsanoğlunun kültürel birikimleri içerisinde çeşitli dinlere ait inanç ve işlemler her zaman varlıklarını göstermiştir. Tüm kültürlerde bazı inanç ve işlemler bilimsel gerçeklere dayanmamalarına ve akılla izah edilememelerine rağmen halk yığınları

⁴ Carter Vaughn Findley, Aşçı Dede'nin; Mevlânâ Celaleddin Rumi'nin *Mesnevî* adlı eserinden çok sayıda alıntıya yer vermesi, onun yaşamı boyunca *Mesnevî* üzerinde çalıştığını göstermektedir demiştir (Findley, 2011; 192).

⁵ Edirne İkinci Ordu Levazım Dördüncü Şube Müdürü olan Hâlid Efendi, Sultan Veled'e ait Farsça manzum mesnevi olan 92 beyitlik *Işknâme* adlı eserin ilk 23 beytini Türkçeye aktararak şerh ederek, *Şerh-i Işknâme-i Hazret-i Sultân Veled* adlı eseri ortaya çıkarmış ve 1887 yılında İstanbul'da bu şerhi bastırmıştır. Aşçı Dede, daha Şam'dayken bu eseri okumuş ve etkilenmiş, 1895 yılında İstanbul'dan Hâlid Efendi'ye bir mektup yazarak *Işknâme*'nin neden tamamını neşretmediğini sormuş, böylelikle başlayan yazışmalarla iki isim arasında derin bir muhabbet doğmuş ve Hâlid Efendi'nin yayımlanmayan diğer şerhleri Aşçı Dede'ye göndermesiyle Aşçı Dede'nin Hatıraları'nda Hâlid Efendi'nin eserinin tamamına yer verilmiştir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; XLII).

⁶ Erzincanlı olan Şeyh Mehmed Sâdık, *Risâle-i Ma'rifetü'n-Nefs* adlı eserini Üsküdar'da Atik Valide Sultan Camii civarında bulunan Alacaminare karşısındaki tekke de telif etmiştir. Kabri de burada yer alan Şeyh Mehmed Sâdık'ın bu eserini iktibas eden Aşçı Dede, hatıratında ilk olarak mecazi aşk konusuna değinmek amacıyla *Nevhatu'l-uşşâk* adlı eseri derç ettiğini ifade ederken hakiki aşk konusundan bahsetmek amacıyla da *Risâle-i Ma'rifetü'n-Nefs* adlı eseri derç ettiğini belirtmiştir (Koç ve Tanrıverdi, 2017; 638-639).

tarafından genel kabul görmüş, yaşatılmış ve uygulanmıştır. Temel olarak dünyanın dini bir şekilde yorumlanmasını sağlayan dinsel-büyüsel içerikli inanç ve işlemler, esasında sıradan insanların sıradan yaşamlarında birbirinden farklı olaylar karşısında sergiledikleri davranışların nesilden nesile aktarılması neticesinde belirginleşmiş ve varlığını koruyarak günümüze kadar gelmiştir. İnanç kavramı hakkında Boratav şunları ifade etmiştir: “İnanç, sözlük anlamı ile «kişice, ya da toplumca, bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesi» demektir.” (Boratav, 1984; 7). Artun ise inanışlarla ilgili olarak insanoğlunun asırlardan beri çoğu şeye inanma ihtiyacı duyduğundan ve inandığı şeylerin mantıklı olup olmamasıyla ilgilenmediğinden bahsetmiş ve Türklerin binlerce yıllık tarihinde, çok sayıda din ve kültüre girdiklerini ve İslam dinine geçmelerine rağmen eski din ve kültürlerinin etkisi altında kaldıklarını belirtmiştir (Artun, 2011; 297).

Dinsel-büyüsel içerikli inançlar, işlemler başlığı adı altında ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar başlığı; fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme başlığı; büyücülük türleri ve teknikleri başlığı; nazar başlığı; ibadetler başlığı; özel günler ve geceler başlığı olmak üzere altı farklı alt başlıkta Aşçı Dede'nin Hatıraları'nda tespit edilen unsurlar sıralanmıştır.

1. Ziyaretler, Yatırlar, Türbeler, Mezarlar

Ziyaret gelenekleri İslam öncesi dönemlere kadar dayanan Türklerin önceki kültürlerinde ata-baba, İslami kültürlerinde ise veli şeklinde adlandırdıkları şeyh ve dervişler sürekli olarak sevgi, saygı görmüş ve vefatlarından sonra da gerek menkıbeleri gerekse türbeleri sayesinde ölümsüzleştirilmeye çalışılmışlardır. Ziyaret edilen yerlerin çevresinde zamanla bazı inançlar ve uygulamalar yapılmaya başlamış ve halk tarafından bu yerler çeşitli vesilelerle ziyaret edilen mekânlar haline gelmiştir. İslamiyet'ten önce kutsal olarak saydığı inançlarını ve ritüellerini İslamiyet'ten sonra da sürdüren Türklerin bu kültürel kodları günümüze kadar ulaşmıştır. Türklerin eski inanışlarındaki atalar kültü, ilerleyen süreçte yerini; türbelere, yatırlara vb. yerlere dair anlayış ve uygulamalara bırakmış ve bunlar ise birtakım İslami rivayetler ve menkıbeler ile daha da zengin bir duruma geçerek yeni bir kültür meydana getirmişlerdir (Saklı ve Selçuk, 2022; 206-207). Ancak İslamiyet'ten önceki Türk topluluklarında görülen atalar kültü ile İslamiyet'ten sonraki Türk topluluklarında karşılaşılan türbe ziyaretleri arasında bir bağın bulunduğunu söyleyebilmek pek mümkün değilse de ritüellerindeki benzerlikler bunu çağrıştırmakta ve Türklerin eski inançlarındaki şamanlar ile İslam inançlarındaki Allah dostları arasında böyle bir bağ görülebilmektedir (Saklı ve Selçuk, 2022; 208).

Türklerde sadece yatırlar veya türbeler değil, kutsal olduğuna inanılan tüm mekânlar ziyaret yerleri olarak benimsenmiş ve sahip oldukları farklı inançlar, kültürler, ekonomik durumlar, sosyal hayatlar ve hayat algılarına göre ibadet düşüncesi, manevi kazanç arzusu, iş sahibi olma ve maddi kazanç ümidi, başarıya ulaşma isteği, sıkıntı ve dertlerden kurtulma yolu, evlenme ve çocuk sahibi olma hayali, çaresiz hastalıklara şifa bulma dileği, sihir ve büyüleri bozdurma isteği vb. birbirinden farklı nedenlerle ziyaret yerlerine giden insanlar, bu vesileyle ziyaret yerlerine gitmenin ortak sebeplerini oluşturmuşlardır (Saklı ve Selçuk, 2022; 208).

Aşçı Dede'nin Hatıraları'nda ziyaret, türbe, makam, kabristan, kabr-i şerif gibi yerlerin yanı sıra Kâbe, Beytullah ve Harem-i Şerif gibi Müslümanlar için kutsal olarak

kabul edilen yer isimleriyle de karşılaşmış ve ziyaret noktaları olmaları sebebiyle bu başlığa dahil edilmişlerdir. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“...Hazret-i Eyyüb el-Ensârî radiyallâhu anhu efendimizin türbe-i sa'âdetleri ve niyaz pencere-i âlileri önüne konup türbedâr efendi gelip...” (s.87)

“...bir tarafa türbe resmi yapıp türbedarlık ederdim; yani “Burası türbedir, gelin ziyaret edin” der idim.” (s.88)

“Ve orada cebel eteğinde metfun ashâb-ı kirâmdan Abdurrahman Gazi hazretlerinin türbe-i şeriflerine gideriz.” (s.332)

“...”...Hani ya, Erzincan'a girer iken kabristanın kenarında müşahede olunan türbe-i şerife yok mu, işte o türbe müşarünileyh Şeyh Vehbî Hayyât hazretlerinin türbe-i şerifidir” diye ifade ettiler.” (s.336)

“Yani Kırklar Makamı derler ki kırk adet kabr-i şerif bir kubbe altındadır.(...)kırkların makamı önüne geldik. Bu makam bir tepe üzerinde olup yokuştan çıkıp hemen oradadır.(...)Şimdi fakir o makamın önüne geldiğimde,(...)” (s.440)

“Murad Paşa Câmi'-işerîfi kabristanına defnolup(...)kabristanda olan mevtalar,(...)”...başka kabristana defnedin,(...)”...” (s.445)

“Türbe-i şeriften çıkıp(...)”...Câmi'-i Emeviyye'ye gidip huzûr-ı Hazret-i Yahyâ aleyhisselâmda...”...” (s.527)

“...İmam Hüseyin radiyallâhu anhu efendimiz hazretlerinin makamına karşı durup...” (s.555)

“...”...bu sene-i mübârekede ziyâret-i harem-i şerif niyetindeyiz yâ hû!”...” (s.565)

“...”...Bir de gördüm ki bir zat şöyle Beytullâh'a doğru oturup teveccüh etmiş...”...” (s.565)

“...onlardan bazısı Ka'be-i mükerrerme'nin ziyaretine gelmişler ve Harem-i şerif'e dahil olmuşlar.” (s.717)

“Binaenaleyh mumaiyleh Ferid Bey'in kabrini güzel bir türbe heyetine koydu, yani etrafına demir parmaklık çevirip ve üzerini çinko ile döşeyip alâ nev'-i îcâd bir türbe şeklinde olup daima ziyaretine gider idik;(...)” (s.743)

“...türbe-i şerife bahçesine götürüp musalla taşına vaz' olundu.(...)Sultan Mahmud'un türbesine götürdük.(...)Türbeye dahi bir derece halk hücum edip pek çoğu dışarıda kaldılar.” (s.906)

“...oradan bu zât-ı şerifin ziyaretine gideyim diye niyet edip Aksaray'dan tramvay ile Sultan Mahmud Türbe-i şerifi'ne geldim.” (s.931)

“...Sultân-ı Ulemâ-billâh Fehmi Efendi kuddise sırruhu'l-azîz hazretlerinin türbe ve merkad-ı sa'âdetlerine yüz ve göz sürmek için Cennetü'l-mu'allâ'ya gittim ve doğruca Hadîce-i Kübrâ radiyallâhu anhâ efendimiz hazretlerinin türbe-i sa'âdetlerine yüz sürüp badehu Hazret-i Âmine radiyallâhu anhâ efendimizin türbe-i sa'âdetleri ziyaret olunduktan sonra evvelce alınan malûmat ve haberler üzerine Sultân-ı Ulemâ-billâh efendimiz hazretlerinin türbe ve kabr-i sa'âdetlerine müteveccih olunduysa da...” (s.1009)

“...yani bir türbede metfun olan kibâr-ı ehlullâhı ziyaret eder gibi ziyaret edermiş.” (s.1026)

“...Kocamustafapaşa'da medfûn-ı hâk-i itrnâk olan Hazret-i Yusuf Sümbül Sinan kuddise sırruhu'l-azîzin huzûr-ı sa'âdetlerine gidip hâk-i pâ-yi kudsiyyelerinden şu durr-ı ma'neviyyenin def' ü izalesini istirham etmek remz ü işaret gönül âlemine atıldı.(...)huzûr-ı Hazret-i Sümbül Sinan'a dahil olundu. Türbe-i şerîfe mukarin olmayıp şöyle karşısında olan kabristanın duvarına yaslanıp bir huzûr-ı tâm ile yarım saat kadar rabîta ve teveccühte durdum, yani türbe-i şerîfe gitmeyip kemâl-i edeb ü huzûr ile karşısında durdum.” (s.1306)

“...yedi iklim dört köşeden mahlûk-ı Hudâ gelip iki beyt-i mu'azzamayı ziyaret ve tavaf ederler. Biri Mekke-i mükerrreme, diğeri Medîne-i münevvere'dir.” (s.1532)

“...oradan alessabah ziyaretgâhları teşrif ederlermiş.” (s.1684)

“...refikam ile taallukattan Şems Hanım ve Şems Hanım'ın yetim kalan iki oğulları beraberce Edirne'deki yerli topçu kalesi ittisalinde medfûn-ı hâk-i itrnâk olan ve haftada bir kere yani her cumartesi günleri ahali ziyaretine gidip orada olunan dua ve niyaz ekseriya makbûl-i dergâh-ı ilâhî olarak murat ve maksutlar feth ü küşadına olan fâtih-i Edirne Hızır Baba nâm-ı âlişânıyla yâd olunan zât-ı âli-kadr kuddise sırruhu'l-azîzin ziyaretlerine gittiler.” (s.1820)

Kabir ile ilgili unsurlar için ayr.bkz. s.473, 567, 568, 574, 576, 634, 698, 724, 854, 948, 1005, 1011, 1012, 1226, 1792.

Kabristan ile ilgili unsurlar için ayr.bkz. s.87, 339, 411, 701, 742, 745, 877, 948, 949, 950, 1001, 1794.

Türbe ile ilgili unsurlar için ayr.bkz. s.82, 339, 343, 366, 372, 384, 400, 411, 421, 422, 432, 440, 441, 472, 473, 477, 479, 480, 483, 484, 486, 501, 502, 505, 516, 526, 531, 552, 554, 567, 574, 582, 585, 719, 724, 742, 750, 751, 771, 772, 797, 810, 831, 832, 843, 844, 845, 846, 853, 855, 862, 865, 902, 905, 916, 937, 947, 948, 972, 999, 1000, 1001, 1022, 1055, 1136, 1168, 1183, 1212, 1224, 1226, 1292, 1294, 1295, 1307, 1309, 1469, 1480, 1481, 1491, 1495, 1498, 1507, 1632, 1649, 1684, 1794, 1795, 1814, 1826.

Konu ile ilgili diğer unsurlar için ayr.bkz. s.84, 411, 428, 528, 803, 835, 865, 1003, 1009, 1069, 1253, 1540.

2. Fal, Rüya Yorumu, Gelecektek Haber Verme

Geçmişten günümüze kadar insanoğlu gerek kendisinin gerekse çevresi ve içinde yaşadığı kozmik âlemin bilinmezlerini anlamaya, keşfetmeye ve geleceğin neleri getirip neleri götüreceği hakkında önceden bilgi edinmeye ve böylelikle de kendi kaderine hükmedebilmeye çalışmıştır (Sümbüllü, 2010; 56). Bu noktada insanoğlunun başvurduğu uygulamalardan birisi de fal olmuştur. Geleceğin iyi ya da kötü yönleriyle öğrenilebilmesi için farklı araçlara müracaat etme ve bunun ardından netice elde etme anlamına gelen fal, dünyanın dört bir yanında ve Türk dünyasında asırlardan beri muhatap bulmuş ve birbirinden farklı çok sayıda uygulamalarla varlığını sürdürmüştür (Sümbüllü, 2010; 62). Türklerin İslamiyet'ten önceki inançlarından birisi olan Şamanizm'de de falcılık başlıca unsurlar arasında yer almış ve eski Türkçede fal karşılığı olarak ırk kelimesi kullanılmış ve Kâşgarlı Mahmud da Dîvânu Lugâti't-Türk adlı

eserinde ırk kelimesini “falcılık, kâhinlik ve bir kimsenin gönlündekini bilmek” şeklinde açıklamıştır (İnan, 2020; 155). Gelecek hakkında bilgi alma ya da verme konusunda fal dışında rüyalar ve rüya yorumlarına da sıkça başvurulmuştur. Şöyle ki tüm insanlığın düşünce tarihinde, geleceğe yönelik tahminlerde bulunma noktasında rüyalar ve bunların yorumları önemli bir yer teşkil etmiş ve Türklerde rüya yorumları, tarihin çok derinliklerinden gelmekle birlikte geleneklerin ve inanışların izinde kalıplaşmış ve sınırlanmışlardır. Rüyaları herkes anne, baba ve atalarından duydukları şekilde yorumlamış ve bunlar geçmişten günümüze bazı değişim ve gelişimlerle birlikte ulaşmışlardır. Doğal olarak bu yorumlarda Türklere, önceki dinler ve İslamiyet'ten de etkiler olmuştur (Ögel, 2020; 719).

Aşçı Dede'nin Hatıraları'nda gelecekte haber vermeye yönelik olarak fal ve rüya yorumları ile ilgili ilm-i ledünni, istihare, tefeül, rüya, âlem-i ma'nâ, vakıa, rabıta, murakabe, âlem-i gayb ve müneccim gibi sözcüklerle karşılaşmıştır. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“Muahharen rüyasında Hazret-i Abdulkâdir Geylânî kuddise sırruhu'l-azîz efendimizi görüp buyururlar ki “Yâ Arif, bir evlâdın olacaktır, benim ismimi tesmiye et.” Binaenaleyh mumaileyh Abdulkadir Efendi dünyaya gelip Hazret-i Pîr'in ismini koymuştur.” (s.82-83)

“Akşam ezanından sonra can kulağıma münadiler nida etmeye başladığından bildim ki gelmesi karîbdir.” (s.323)

“...” Ancak Delâil-i şerîf'i kıraat eder iken böyle derunuma bir hüüzün geldi, merak ettim. Vâlîde-i muhteremi istifsar için geldim” dedim. Hazret memnun oldu, “Hamd olsun iyidir” buyurdular.(...)Sonra bu vukuatın ledünnîsini harem-i fakîrî Dersaadet'ten avdetinde anladım ki o ağladığım gün ikiz ve ikisi de oğlan olmak üzere dünyaya evlâdımız gelmiş ve ömürleri olmadığından ikisi bile vefat etmiş ve gayet güzel gilmân gibi çocuklar imiş.” (s.383-384)

“...ziyadesiyle ısrar ve istirham ederler ise o vakit hazret-i şeyh efendimiz reddetmeyip kendisine istihare talim buyururlar idi. O gece rüyasında ne görür ise alessabah hazret-i şeyh efendimize arz eder idi; ona göre zikir talim olunacak ise ederler idi. Bu da pek nadir vuku bulur idi.” (s.389)

“Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz fakire buyururlar idi ki “Bir çocuğun alını sivri ve ağzından daima salya akar ise o çocuk gayet zeki ve fatîn ve âlim olur” buyurdular. Lâ-şek ve lâ-şübhe defaatle tecrübe olunmuştur.” (s.399)

“Bir gece ma'nâda kendimi kıbleye müteveccihen kıyamda buldum. Bir büyük bakır kâse içinde süt dolu; getirip elime verdiler. Bu kâseye teveccüh ettim. Onu gördüm ki o sütün içinden bir çocuk başı zuhur etti. Bu hâl ile uyandım. Anladım ki bir oğlan evlâdımız olacaktır.” (s.405)

“...taraf-ı ilâhiyyeden ihsan buyurulan ilm-i ledünnî, kesbî olmayıp vehb-i ilâhi olduğundan...” (s.427)

“...”Medine-i münevver'e'den avdet olunmasına müsâ'ade-i ma'neviyye olmayıp orada kalınması kendilerine işaret olunmuş ise de vâlîde-i muhteremelerinin rızası olmadığından bi'z-zarûr avdete niyet etmişler. Ve avdetlerinde Süveyş'te fevkalâde bir fırtına zuhuruyla sefinenin gark olacağı tahakkuk etmesiyle Ulemâ-billâh efendimiz bu

fırtına kendileri için olup yüzlerinden bu kadar huccâc telef ve helâk olmamak üzere sefineden taşra çıkmayı niyet edip kaptana “Bizi şuraya bir mahalle çıkar” diyerek rica etmişler ise de çünkü kendileri sefineden çıksalar, fırtına kalmayacağını muhakkak bilmişlerdir.” ...” (s.428)

“...”Sizin Reis Paşa, dergâhın hatabına mâni olmuş, zararı yoktur. Lâkin pek canım sıkılır ise, Huda hakkı için hemen boynundan şöyle tutup devirdiğim gibi canı çıkar” diye odanın ortasında olan masanın üzerinde yanan şamdanın boğazından tutup devirdi. Fakir ve mumaileyh Mehmed Efendi birbirimize bakıp “Şeyh Efendimizin böyle hiddetli nutk-ı âlîleri bir iş çıkaracaktır” dedik. Aradan bir iki ay sonra ramazân-ı şerîfte Kadir gecesi füc'eten bir saat içinde vefat etmiştir.” (s.438)

“Şu tabirimden beyan edeyim: İnsan rüyada su görür ise, ehl-i mutasavvıfe onu feyz- i rabbânî ile tabir ederler.” (s.448)

“Bir zatın böyle ufak ufak çocukları yaşamayıp irtihâl-i dâr-ı bekâ edermiş. Altı nefer evlâdı bu yolda gitmiş. Yedinci evlâdı dahi fevkalâde keyifsiz, ümitsiz bir hâlde olmakla o zat artık canının ziyade sıkılmasından uykuya yatmış. Âlem-i ma'nâda kendisini meydân-ı mahşerde bulur. Bu zatın günahı sevabından ziyade olmakla cehenneme idhâl olunmasına fermân-ı ilâhî zuhur eder. Zebanîler yakasından tutup cehenneme götürürler. Cehennemin bir kapısından içeriye atmak isterler ise de bunun vefat eden çocuklarından birisi kapının önünde durup “Ben babamı buradan koymam” der. Öbür kapıya götürürler, kezalik o kapı önünde dahi diğer bir çocuğu olup içeri atmaya bırakmaz. Şimdi o zat tefekkür eder ki cehennemin altı kapısı da böyledir; birer çocuk ile mesdûddur, lâkin yedinci kapıda kimse yoktur. İşte buradan içeri atarlar!” diye titrer iken bir de birisi gelip “Efendi, efendi, kalk, çocuk sizlere ömür, vefat etti” demesi üzerine hemen o zat yerden sıçrayıp kalkıp derhâl hiç kimseye bakmayıp uşağı çağırıp “Çabuk şuradan bir koyun al gel, kurban edeceğim” diyerek çok çok Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senalar eder. Herkes, gördüğü rüyadan haberi yok, bu adamın aklına bir fenalık gelmiş diyerek pend ü nasihat etmek isterler. O zat der ki “Yahu aklım başımdadır. Ancak şöyle şöyle bir rüya gördüm, onun için teşekkür ediyorum ki yedinci kapıyı da kapadık!” ...” (s.470-471)

“Birgün akşam üzeri Hazret-i Mürşid-i A'zam efendimiz, türbe-i şerife gidip avdette fakirhaneye geldiler.(...)haremin yattığı odaya dışarıdan teveccüh edip on dakika kadar murakabe buyurdular. Ba'de'l-murâkabe şöyle irade buyurdular ki “Bu gece bahçeye gitmeyeceğim, şehirde Miralay Salih Zeki Bey'in konağında kalacağım. Sizi de beraber götürür idim, lâkin siz bu gece kerîmenin hizmetiyle kaim ve meşgul olursunuz ve mahsûsen bizden dahi selâm edersiniz” diye ferman buyurup teşrif ettiler. O saat gönlüme geldi ki harem bu gece yolcudur.(...)Akşam namazını eda edip haremin odasına geldim. Gördüm ki o saat iş değişmiş ve âlem diğer âleme kalb olmaya başlamış.” (s.472)

“...bir gece Hazret-i Pîr efendimizin kerîme-i sa'âdetleri, rüyasında Hazret-i Pîr efendimizi görüp bunun elinde biraz kalmış pamuk ipliği varmış. Buyurmuşlar ki “Kızım iplik az kaldı, bitir de bana gel.” Bu rüyadan gayet memnun olup ferdâsı günün rüyayı kendi akraba ve taallukatlarına söyleyip ben artık pederim yanına gideceğim diye izhâr-ı memnûniyet edermiş. Filhakika on beş yirmi gün sonra kerîme-i sa'âdetleri

hastalanıp az bir müddet içinde ilâ rahmetillâhi ta'âlâ dâr-ı bekâya teşrif buyurdular,(...)” (s.505)

“Sert rüzgâr ile tipi o kadar esiyor ki tarif olunmaz. Ortalık açıldı. Etraftan komşular geldi; mekkâreciler geldiler: “Bugün hareket edemeyiz” dediler. Fakir murakabe edip tesbih ile tefeül ettim. Cenâb-ı Gavs-ı A'zam efendimiz böyle müşkilâta tesadüf ettikleri vakit öyle tesbih ile tefeül buyurup ona göre hareket buyururlar idi. Kezalik fakir de öylece yaptım. Bize hareket olunmaya işaret oldu. Hemen o saat mekkârecileri çağırıp “Hayvanları hazırlayın gideceğim” dememle beraber köylüler gelip “Biz sizi bırakmayız,(...)” dediler.(...)Her ne hâl ise biz bunları dinlemeyip hayvanları getirdik.(...)cümlemiz hayvanlara binip köyden hareket ettik.” (s.519-520)

“Bu yüz­süz asi pek çok risâle-i şerîften tefeül edip rumûz ve işaretleri ne zuhur eder ise öylece amel ve hareket ederim.” (s.619)

“...”Ya ilâhî, ya rabbi, bu işte senin rızâ-yı şerîfin var ise ve hakk-ı fakîrîde hayır ise ve bu bapta ne veçhile hareket etmek gerek ise, imam efendinin lisanından ba'de'l-Fâtiha kıraat edecek zamm-ı sûre âyet-i şerîfinden bir işaret olsun” diye tefeül tarîkiyle niyet ederdim. Ve lehu'l-hamdu ve'l-minne öylece rumuz ve işaret olunur idi. İşte bu Hicaz'a olan niyetimde de o akşam namazında böylece tefeül ettim.” (s.747)

“Malûmdur ki rüyada padişahu görmek, o zamanın o vaktin kutbunu ve gavs-ı a'zamını görmek demektir. Onunla tabir olunur. Filhakika fakirin gördüğüm vaktin kutup ve gavsı olduğu idiği zâhir veçhi bu padişahın yüzüne benzemez idi. Şam'da bu yüzde adam bilemem. Eğerçi görsem bilirim ki vaktin gavsı o zattır.(...)Bu rüyadan anlaşılan, illetin def'i niyetiyle cuma günü kıraat olunan salât-ı Bedriyye ile hatm-i hâce kabûl-i dergâh-ı ilâhî olmuştur inşallah.” (s.761)

“...Arabacıbaşı Şeyh Efendi hazretlerinin huzurlarına gitmiş ve mezkûr tezkireyi ona göstermiş ve “Bundan bir mana ihraç edemedim, ne buyurursunuz?” demiş. Müşarünileyh hazretleri buyurmuş ki “el-Mîm'den murat, Abdülmecid'dir; fi'l-mîm'den murat muharrem ayıdır; mîmun'dan murat, mevttir, yani Sultan Mecid, muharremde vefat edeceğine işaretir” demiş. Ve öylece olmuş diye hikâye buyurdular azizim.” (s.919)

“...selâtîn-i ızâmdan bir zatın Edirne'ye teşriflerinde o zat bir gece âlem-i ma'nâda ellerinde bir kamış var imiş. Böyle görüp sabahleyin kurenâsından bir zatı müşarünileyh Enis Efendi hazretlerine gönderip demiş ki “Şeyh efendiye benden selâm et, bu gece görmüş olduğum ma'nâyı tabir etsinler.” Lâkin gördüğü ma'nâyı beyan etmemiş. O zat da aldığı emir üzerine Mevlevîhaneye gelip Şeyh Enis Efendi hazretlerine böylece arz etmiş. Hazret-i şeyh buyurmuşlar ki “Gördüğü rüya bu idi ki elinde bir kamış var idi, o da neydir ve hem de mansurdur, böylece arz buyurun” demiş. Kurenâdan olan o zat, avdet ederek böylece arz etmiş. O hâlde padişah anlamış ki bu zat büyük zattır. Hemen hayvana râkiben ziyaretlerine gelmiştir, yani padişah gazaya gideceğinden mansur ve muzaffer olacağına bir remz ü işaretir.” (s.948)

“...Mevlevîhanelerde Hazret-i Pîr efendimiz tarafından olunacak emr ü ferman ve rumûzâta istinaden mutribde kıraat olunacak na't-ı şerîflerden tefeül olunurdu...” (s.1028)

“Tercüme-i ahvâl risalemizin bir müddet-i kalîlede şubede tebyiz olunduğu zaman idi. Aldı, mütalâa etti. Sonra fakir dedim ki “Gel Şeyh Cemal Efendi, sana bundan

tefeül edeyim, bakalım ne zuhur eder” diyerek tefeül ettim ve açtım. Kendisinin müdür olacağına remz ü işaret olundu. Dedim: “Müjde Cemal Efendi, müdür olacaksınız!” İşte bundan üç ay sonra evrak müdürü oldu. Doğruca gelip îfâ-yı teşekkürle beraber “Aman efendim, o kitap ne mukaddes bir kitap imiş ki tefeül buyurulup müdür olacaksınız dediniz idi, işte oldum efendim” dedi.” (s.1107)

“Yoksa Musa aleyhisselâmın yıldızının adem-i tulû'u için müneccimân-ı Mısır'dan yapılan yılan gibi bî-ma'nâ bir şey midir?” (s.1158)

“...bir gece âlem-i ma'nâda müşarünileyh şeyh-i azam efendimiz hazretlerini müşahede ettim. Elbise-i fâhireleri ki fakirlerine hilâfet ihsân ettiği zaman iksâ ettikleri mavi kaplı kürk üzerlerinde olduğu hâlde dest-i peyvest-i gavsiiyelerine bir ufak demet hatab almışlar, yani Edirne'de dükkânlarda sattıkları beş on değnekten ibaret bir ufak demet hatab ellerinde olduğu hâlde fakirin önünden güzer ettiler. Fakire hiçbir şey irade buyurmayıp yalnız nazar-ı iltifât ile baktılar. Uyandım. Bundan istidlâl ettim ki Allâhu a'lem bu sene Edirne'de kış olmayacaktır, yani cüz'i odun ile irade olunacağına bir remz ü tebşirdir diyerek o sene öyle külliyetli hatab almadım. Ve bu rü'yâ-yı sâdıkeyi dahi bazı ihvana söyledim. Filhakika öyle oldu ki yani üç yüz on yedi senesi Eylülünde Şubatı gayesine kadar bir dirhem kar nazil olmadığı gibi soğuk dahi asla görülmedi,(...)” (s.1188-1189)

“...bir rüya gördüm. Ehemmiyeti ve remz ü işareti gayet dikkatimi celp etmekle ferdâsı günü bizim mu'abbir Galib Efendi hocamıza tabir ettirdim.” (s.1226)

“...”Behzad Bey, gördün mü bizim rü'yâ-yı sâdıkeyi, nasıl üç günde zuhur etti, sizin hayvanların kışlaya iadesi ledünniyâtı bunun için imiş, çünkü kışlada olaydın bu haber-i meserreti getiremeyecek idin ve bu vâidleri alamayacak idin”...” (s.1377)

“...”Fe-subhânallâhi ta'âlâ, müneccimbaşı beş yüz senelik gökler ve yıldızlardan haber veriyor da hanesinde olan zamparayı nasıl bilmiyor.”...” (s.1389)

“Meselâ bir adam ma'nâda validesi ile cima ettiğini görse, onun tabiri o adam hacca gidecektir.(...)İşte bundan anlaşıldı ki evlâdı ma'nâdan validesine vusulü zâhirde olan kibleye teveccüh ile vusulü demek olacağını remz ü işaret eder azizim, hû.” (s.1431)

“Esnâ-yı muhabbette müşarünileyh Sadık Paşa hazretleri, fakire hitaben buyurdular ki “Bu gece nisf-ı Şa'bân-ı şerîf idi, duasını kıraat ettiniz mi?” Fakir dedim ki “Nisf-ı şaban-ı şerîf duası fakir de yoktur ki kıraat edeyim.” Sonra buyurdular ki “Bende vardır, size vereyim de inşaallâhu ta'âlâ gelecek sene kıraat edersiniz.” Ma'at-teşekkür dedim ki “Bu nutk-ı âlîniz, “Lisânu'l-halki kalemu'l-Hakki” fehvasınca pek büyük teşekkürler ederim ki işte gelecek seneyi idrak edeceğime bir müjde ve tebşîr-i azîmdir” dedim.” (s.1433)

“...gönlüne bir havf gelmiş ki acaba kölelerini nesyen mensiyyen unutup Edirne'de terk mi buyurulacaktır evhamıyla tefeül ettirmiş.” (s.1473)

“...vakiada bir kimsenin başını kesseler, ömrü uzun olmasına işaret olur, zira vakianın gâh aynı vaki olur ve gâh aksi ve gâhî suver-i kevniiyeden bazı surete tabir olunur.” (s.1668)

Konu ile ilgili diğer unsurlar için ayr.bkz. s.82, 323, 342, 366, 372, 388, 393, 407, 412, 421, 424, 430, 438, 439, 443-444, 445, 468, 470, 475, 484, 508, 516-517, 520, 525, 527,

538, 547, 555, 556, 558, 560, 567, 571, 599, 624, 626, 630, 709, 718-719, 723, 724, 725, 727, 728, 732, 734, 742-743, 748-749, 750-751, 752, 759, 760, 764, 770, 782, 790, 792-793, 805, 806, 809-810, 813, 814, 815, 818, 828, 831, 836, 843-844, 848-849, 855-856, 856-857, 858, 861, 862-863, 873, 874, 879, 880, 897, 912, 913-914, 919, 929, 936, 942, 975, 977-978, 982, 989, 995, 997, 1006, 1017, 1024, 1026, 1054-1055, 1059, 1061, 1062, 1068-1069, 1070-1071, 1116, 1127, 1133-1134, 1135, 1140, 1144-1145, 1047, 1160, 1161, 1169, 1186, 1194, 1203, 1208-1209, 1223, 1234, 1276, 1279, 1281, 1288-1289, 1290, 1291, 1308, 1332, 1378, 1384-1385, 1387, 1410, 1428, 1432, 1447, 1448, 1471, 1471-1472, 1525, 1551, 1553, 1645-1646, 1648-1649, 1656-1657, 1766, 1769, 1772, 1794.

3. Büyücülük; Türleri ve Teknikleri

İyi veya kötü bir sonuç almak için tabiat unsurlarını ve tabiat kanunlarını etkilemek suretiyle olayların normal düzenlerini değiştirme girişimlerinin tümüne büyü denilmektedir. Tanımlamadan da anlaşılacağı üzere büyüler iyi-olumlu ve kötü-olumsuz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İyi-olumlu büyülerde amaç, işlemin neticesinde hem büyü yaptıran kişinin hem de yapılan büyüden etkilen kişinin yararına bir sonuç elde etmektir. Gözü dışarıda olan erkeği evine bağlama, sert insanları yumuşatma, erkek ve kadınların birbirlerine karşı aşk duygusunu uyandırma, gurbetteki kişilerin tez vakitte dönmelerini sağlama, sütü kesilen annelerin sütünü geri getirme, kaybolmuş eşyaları ortaya çıkarma ve kötü büyülerin etkilerini ortadan kaldırma vb. büyüler, iyi-olumlu büyü çeşitleri arasında bulunmaktadır. Kötü-olumsuz büyüler ise insanların zararına bir sonuç elde etmeyi amaçladıkları için halk tarafından hoş karşılanmamaktadır. Dil bağlama, uyku bağlama, erkeklik bağlama vb. büyüler, kötü-olumsuz büyü çeşitleri arasında yer almaktadır (Boratav, 1984; 106-108). Bu bilgilerden hareketle Türklerin iyi-olumlu ve kötü-olumsuz büyülerini uygulamalarında, bir zamanlar Şamanizm inancına mensup olmalarının büyük bir etkisi olduğunu belirtmek mümkündür, zira İslamiyet'ten önce büyü kültürünün belli başlı merkezlerinden biri olan Orta Asya'da, Türk kültürünün ana kaynaklarından olan ve Şamanizm diye bilinen büyü ve din karışımı inanç sistemi, o bölgelerden Anadolu'ya geçmiş ve bugünlere kadar değişik mistik uygulamaların içinde varlığını sürdürmüştür (Artun, 2011; 310).

Hatıralarda; muska-nüsha, sihirbaz, sihir, bakıcı, tılsım, havâs gibi sözcükler ve üfürme, nefes etme gibi işlemlerle karşılaşmıştır. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

"...Ve bir de âşık olduğu kim ise ismini öğrenip nüsha yapmalıdır" demiş.(...)artık sokaklara düşüp bakıcılara gidip baktırmışlar. Ekseriya tesadüf eder ya, bakıcı yıldızımın ahvalinden ve öyle birisine âşık olduğumdan haber vermekle bir nüsha yazdırmışlar. Bir gün alessabah validem: "Oğlum, bu nüsha pek güzel imiş, mahsus senin için yazdırdım. Gel boynuna takayım" dedi. Fakir işi bilirim ya, artık bir şey demedim. Boynuma taktılar.(...)tılsım-ı aşk ile mutalsem olan defîne-i fu'âdı böyle nüshaların tesiriyle ele almak kabil değildi." (s.125)

"Hud aleyhisselâm kendine tâbi olan müminlerin etrafına bir hat çekti, tâ kim sarsar o müminlere zarar vermeye. O bâd-ı sarsar o yere ki yetişti, nerm ü lâtif olurdu; ancak kavm- i Âd'a eriştikte, onları helâk ederdi. İşte bunun gibi Şeybân-ı Râ'î dahi böyle bir hat çekti ki kendisi cuma namazına gittikte kurt orada koyun sürüsüne bir zarar ve ziyan edemezdi. Hiçbir kurt o hattın içine gitmezdi. Her bir koyun dahi o nişandan taşra gelmezdi." (s.390)

“...”Biz öyle muska yazar okur üfler şeyhlerden değiliz; bir kalender fakir bir dervişiz”(...)”Biz öyle muska bilmeyiz; ancak bizimki bir nazardır. Haydi gidin saraya, zât- ı şâhâne şimdi sizi arıyor”...” (s.410)

“...”Canım İbrahim Efendi, sen buna havâs mı okuyorsun, ne yapıyorsun ki sana asla bir şey diyemiyor, kandırıyorsun?”...” (s.562)

“Mumaileyh pîr-i fânî olan şeyh efendi demiş ki “Bu ism-i şerîfi şu kadar adet kıraat edip bir kâsenin içine su koyup oraya üfürür, nefes eder iseniz”, daha şöyle böyle eder iseniz gibi birtakım şeyler şurûtlar talim edip “Badehu bu kâseyi şöyle bir dolaba vaz' ederseniz, yevmî bir adet altın size o kâseden gelir” demişler.” (s.626-627)

“Ordudaki firavun ki firavunun sihirbazlarından birisi idi ki her bir işi sihir gibidir, insan aklı ermez.” (s.896)

4. Nazar

Bazı kişilerde bulunduğu inanılan; özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, mallara ve mülklere, kısacası canlı cansız tüm varlık ve nesnelere zarar verdiği düşünülen, insanların bakışlarından fırlayan çarpıcı ve öldürücü kuvvete nazar adı verilmektedir. Türkiye'de nazar için ayrıca göz değmesi, göze gelme, pis göz, kem göz ve kötü göz şeklinde adlandırmalar da yapılmaktayken bu sözcüğe Hindistan'da “sıhr”, İran'da “bed nezer”, Arap ülkelerinde “isabet-i ayn” ya da “el ayn” ve Yunanistan'da “matısmâ” adı verilmektedir. Ruhun dışarıya açılan iki penceresi olan gözlerden fıskırarak kurbanı isabet eden nazarın temelinde psikolojik duygular, kıskançlık ve haset yatmaktadır. Günümüzde halen daha Avrupa'da, İtalya'da ve Balkanlarda nazar inancıyla karşılaşılma ile birlikte geçmişte bakıldığında Babil'de nazarı önlemek amacıyla muskalar kullanıldığı ve Eski Mısır'da “Horus Gözü” ya da “Osiris'in Gözü” olarak bilinen muskaların oldukça meşhur oldukları öğrenilmektedir. Gözden fırlaması sebebiyle nazara engel olabilmek için “göze gözle” karşı koyulmuş ve bunun neticesinde de renkleri ve biçimleri tıpkı göz gibi olan çeşitli nesnelere, nazarı püskürtücü savunma araçları olarak kullanılmıştır (Örnek, 1971; 180). Bunlar dışında nazarın püskürtülmesi amacıyla geçmişten günümüze kadar nazar boncuğu, kutsal nesnelere, iğde dalı ve çekirdeği, üzerlik otu, hurma tanesi, hayvan kafatası, nal vb. nesnelere ve bazı büyümlük uygulamalar ile dua ve muskalarla da medet umulmuştur (Aça vd., 2021; 426).

İncelenen eserde nazar, nazar isabeti, nazar boncuğu, isâbet-i ayn gibi sözcüklere ve bostanlara at kafası dikilmesi gibi işlemlere rastlanılmıştır. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“Büyük validem fevkalâde sever idi, artık “İbrahim'im, bugün oğlum sana ne oldu?

Aman nazar değmesin!” diyerek üzerime okur idi.” (s.99)

“...İmamzade teşrif edip bizleri huzuruna çağırıp buyurdu ki “Sultan Ahmed Mektebi'nin çocukları sizin kadar ders yapamamışlar. Binaenaleyh, nazar isabet etmemek için en son şu suali soracağım, sakın cevap vermeyesiniz!” dedi. Biz de “Hayır, efendim cevap veririz” dedik. “A çocuklar, siz bilmezsiniz, isâbet-i ayn vardır, olmaz!” diye tekit ve tembih edip gitti.” (s.183)

“Hatta isâbet-i ayndan havf ile bazı ed'iyeler kıraat ederdim.” (s.199)

“...”Azizim, o cemiyet gününde nasıl edeceksin, zira Yusuf gibi cemalin ehl-i meclisin akıllarını başından alacaktır. Korkarım isâbet-i ayn vaki olur!”...” (s.451)

“...bostanlara isâbet-i ayn vaki olmasın diye dikilen at kafası gibi...” (s.898)

“Bu da sehv olmayıp böyle tamamı tamamına tesadüf edip isâbet-i ayn vaki olmasın için erenler tarafından nazar boncuğu makamında böyle bir tahallüf vuku bulmuştur.” (s.972)

“Eğerçi bu kelâmların arasında bazıda tecâvüz-i hudûd-ı nâ-meşrû' ve nâ-makbûl söz ve hikâye var ise de o da kelâm-ı Hak ve kelâm-ı ilâhiyyeye nazar isabet etmesin diye nazar boncuğu makamındadır, yani bostanlara at kafası dikerler ki isâbet-i ayn vaki olmasın içindir sultanım.” (s.1102)

“Fakir de cevapta “İsâbet-i ayn vaki olmuştur” dedim. Şakir Efendi de evet deyip tasdik etti. Lâkin bilemem ki nesine isâbet-i ayn vaki oldu azizim!” (s.1106)

“Ancak bu bir bölük hûbân-ı mahbûbâna isâbet-i ayn vaki olmamak için nazar boncuğu makamında...” (s.1609)

5. İbadetler

Arapça; itaât etmek, boyun eğmek, kulluk etmek gibi anlamlara gelen ibadet, en geniş manada kişinin yaratıcıya ibadet bilinci ve niyetiyle yaptığı her türlü iş ve davranışları ifade etmekte ve yaratıcının razı olduğu şeyleri yapmak, yaratıcıya sonsuz bir tevazuyla bağlanmak ise ibadetin esasını oluşturmaktadır. İbadet, hemen hemen tüm dinlerin en önemli boyutunu teşkil etmiş ve ibadetsiz bir dine rastlanılmamıştır. Bundan ötürü de tarih boyunca insan kendisinden daha üstün bir varlığa inanmasına bağlı olarak çeşitli davranışlar ve ibadetler vasıtasıyla inancını dışarıya yansıtmıştır. İnançlar ve ibadetler sadece ilahi dinlerde değil, ilkel kabilelerde de bir şekilde ortaya çıkmış ve bu kabilelerin de neredeyse tamamında yüce yaratıcı anlayışı var olmuştur (Katar, 1998; 59-60).

Aşçı Dede'nin Hatıraları'nda; oruç, namaz, zekât, kurban, hac, umre, sadaka, zikir, dua, tavaf, itikaf, tesbih, niyaz, evrâd, ezkâr, sâim, sıyâm, savm, taat, sücûd, rükû, salât, erbaîne girme, sa'y etme, vakfeye durma, şeytan taşlama gibi çeşitli ibadetlerle karşılaşmıştır. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“Bunun üzerine oruç tuttum. Mümeyyiz Efendi dedi ki “İbrahim Efendi, bir iki gündür enfiye çekmiyorsunuz, yoksa sâim misiniz?” dedi. “Evet orucum” dedim.(...)”Orucum tamam olduktan sonra yine yerime çıkarım” dedim.(...)”İbrahim Efendi artık sizin oruç tamam olmuş zannederim.(...)”...” (s.191)

“...yatsı ezanında toplar atılıp namaz kılındıktan sonra...” (s.195)

“Sabah oldu, namaza ve Cenâb-ı Hakk'a niyaza meşgul olup...” (s.328)

“...ramazân-ı şerifi tuttuk,(...)” (s.331)

“...herkesin sûtret-i memnûniyyetini arzu etmeleri cihetle mezkûr on bin kuruşu müşarünileyh hazretlerinin zekâtı niyetiyle bâ-defter Erzincan ulema ve talebesine tevzi edip içinden bir akçesini bile almamışlardır.” (s.362)

“...teravihte olan tecelliyâta benzer bir tecelliyât...” (s.368)

“...ve herkes de sadaka verirdi.” (s.375)

“Bu hâl üzere evradımı tacil edip bitirdim.” (s.383)

“...”...Buraya gelmekten garaz, hacc-ı ma'nevî etmektir”...” (s.386)

“...sair halifeler ile beraber Erzincan'da erba'ine girmişler ve badehu erba'ın hitamıyla artık...” (s.432)

“Çünkü pekâlâ teravih namazını cemaatle eda edip zikir ü fikr ile meşgul iken bir saat içinde bu hâl olmuştur.” (s.438)

“Evet salât ve savm hakkında olan rivâyât ve tebşîrât pek çoktur ve herkesin malûmudur.” (s.463)

“...”Çabuk şuradan bir koyun al gel, kurban edeceğim”...” (s.471)

“...cenaze namazı kabristan kenarında eda olundu.” (s.473)

“...biri imam olup bir büyük cemaat olarak iki rekat tesbih namazı eda olundu. Subhânallâh tesbihleri birlikte okunur idi.” (s.499)

“Çünkü iş güç yok, ancak cevâmi'-i şerîfelerde zikir ve ibadet ile meşgul oldum.” (s.528)

“...”...Cenâb-ı Hakk'a ibadet ve taat ile meşgul olasın.(...)”...” (s.544)

“...”Arafat'a çıkmazdan evvel cuma namazını eda edip...”...” (s.565)

“...o gün de sabah namazını Câmi'-i Emeviyye'ye gidip itikâfa niyet edip ta yatsı namazını ve teravihi eda etmedikçe câmi'-i şerîften çıkmazım.(...)bayram namazından çıktuktan sonra o namazda olan(...)Evet bayram namazlarında olan atıyye...” (s.595)

“...kendisine manevî zuhur eden hâlât ve rumûzâtтан dolayı halktan uzlet ihtiyarıyla bir odaya girip erba'în etmiştir...” (s.603)

“Kıyam dahi kıbleye karşı olup güya namaz içinde niyaz ve rüku ve sücud ve kıyam oldu.” (s.789)

“Yani hac ve umreyi eda edip Merve ve Safâ'da sa'y eyledin tut,(...)” (s.885)

“...”savm ve salât ve hac ve zekât ve kelime-i şehâdet”...” (s.957)

“Binaenaleyh delil efendi, mahdumunu gönderip fakiri oradan alıp ve elimi bırakmayarak tavaf ettirmesini tembih buyurmuştur.(...)yedi kere Mekke-i mükerreme'yi tavaf ve kıraat olunacak ed'iyeleri onunla beraber okuyarak ve badehu Harem-i şerîf'ten taşra çıkıp beyne's-Safâ ve'l-Merve yedi kere gidip geldik.(...)hacc-ı kırân niyetiyle muhrim olduğumuz cihetle iki katlı olarak yani on dört kere beyt-i şerîfi tavaf ve on dört kere sa'y ettim.(...)onlar böyle tavafa muktedir olamadığından yalnız tavâf-ı kudûmu ifa ile ikinci keresine takat getiremediğinden ba'de'l-Arafat ifa etmek üzere haneye ric'at ve avdet ettiler.” (s.1009)

“Yatsı'dan sonra Müzdelife'ye nüzul olunup akşam ve yatsı namazları eda olundu ve ferdâsı günü Mina'da şeytani taşlamak için orada ufak taşlar topladık. Sabah namazını eda edip Arafat'ta olduğu gibi orada dahi vakfeye durduk.(...)Hücre-i Akabe tabir olunan nişana gidip şeytani taşladık.(...)Artık leyl ü nehâr tavafı başlayıp(...)Harem-i şerîf'e inip tavaf ve niyaz ve ricada bulunmuştuk.” (s.1011)

“Ferdâsı günü cuma olup sabah namazından sonra(...)Fakir sabah namazını eda edip tespihleri ve duayı tamam ettim.” (s.1167)

“...yani oruç tutun, sıhhat ve afiyet bulursunuz.” (s.1218)

“İşte azizim, ibadet denilen şey de cümlelerin malûmudur ki beş vakit namazın ismi değildir(...)kıldığın namaz, çektiğin tespih, tuttuğun oruç, verdiği zekât ve sadaka, ettiğin hac, okuduğun Kur'an-ı azîm ve sair bu gibi ibâdât u tâ'ât ne kadar var ise bunların cümlesi kendi nefsinde aittir. Sen kendi nefsin için Hakk'a ibadet etmişsin.” (s.1270)

“...”Ya rabbi oruç tuttum, namaz kıldım, zekât ve sadaka verdim“(...)”Ya Musa namaz sana burhandır, oruç kalkandır, sadaka gölgedir, zekât nurdur.(...)“...” (s.1360)

“Çarşamba günü bu hastalığın zuhuruyla arz olunduğu üzere ne namaz ne niyaz ne evrâd ve ne ezkâr bir şey kalmamış idi.” (s.1425)

“...”İlâhî ya rabbi, şimdiye kadar sana pek çok kurbanlar kestim. Ancak şu âhir-i ömrümde bu kurbanımı kemâl-i rahmet ü gufrânınla kabul buyurup...“(...)tekbir alarak zebh ettim. Fe-subhânallâhi ta'âlâ mübarek hayvan da tamamıyla gerdanını rızâ-yı ilâhî bıçağına verip asla hareket ve çabalama gibi şeyler etmeyip teslim-i tâm ile teslim-i rûh etmiş ve fakiri de ağlatmış idi.(...)Ey yüzüstü asi Aşçı Dede, zebh-i kurbân sırrı bir esrâr-ı ilâhîdir ki bast u beyan olursa kalem ve kâğıt âciz kalır.” (s.1525)

“...”Şidde-i azâb şol musallileredir ki onlar salâtlarından gafillerdir, vakitlerin izâ'a ederler ve nâs mahzarında salâti eda ederler, tenhalarında terk ederler ki onlar ibadetlerinde riya ederler.“...” (s.1610)

Dua, Niyaz, Hac, Namaz, Salât, Oruç vb. konu ile ilgili diğer unsurlar için ayr.bkz. s.192, 201, 318, 320, 322, 336, 337, 340, 342, 349, 350, 351, 352, 356, 357, 358, 365, 370, 371, 374, 375, 376, 377, 381, 382-383, 390, 391-392, 394, 398, 402, 403, 418, 419, 420, 422, 427, 428, 429, 440, 443, 463, 472, 473, 475, 481, 482, 483, 491, 492, 493, 498, 500, 506, 511, 512, 513, 514, 521, 527, 529, 531, 552, 555, 565, 567, 568, 582, 583, 584, 585, 586, 592, 593, 594, 595, 596, 597-598, 599, 606, 607, 608, 619, 622, 629, 630, 632, 633, 634, 696, 700, 701, 702, 703, 705, 718, 719, 721, 722, 723, 726, 732, 741, 747, 752, 753, 754, 756, 757, 762, 767, 769, 771, 790, 791, 796, 797, 803, 811, 814, 815, 828, 829, 832, 836, 841, 843, 846, 847, 849, 853, 854, 856, 869, 871, 872, 873, 879, 880, 902, 905, 906, 915, 918, 927, 928, 931, 932, 945, 947, 949, 950, 951, 952, 974, 986, 991, 994, 995, 996, 1001, 1003, 1004, 1007, 1008, 1009, 1010, 1015, 1019, 1021, 1026, 1029, 1048, 1058, 1059, 1062, 1063, 1071, 1073, 1077, 1085, 1100, 1105, 1109, 1110, 1114, 1127, 1148, 1168, 1169, 1178, 1183, 1187, 1192, 1195, 1198, 1200, 1201, 1202, 1208, 1209, 1210, 1211, 1212, 1213, 1222, 1231, 1232, 1241, 1253, 1254, 1270, 1276, 1277, 1278, 1280, 1281, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296, 1304, 1309, 1319, 1320, 1321, 1327, 1333, 1339, 1363, 1385, 1387, 1413, 1419, 1423-1424, 1428, 1430, 1431, 1433, 1434, 1435, 1438, 1440, 1444, 1454, 1465, 1479, 1486, 1487, 1489, 1492, 1524, 1527, 1530, 1562, 1565, 1566, 1591, 1592, 1593, 1595, 1596, 1601, 1612, 1626, 1639, 1645, 1646, 1649, 1656, 1675, 1680, 1684, 1737, 1778, 1782, 1785, 1789, 1792, 1795, 1799, 1803, 1805, 1806, 1807, 1816, 1822, 1826.

6. Özel Günler ve Geceler

Birey ve toplumların inançlarına ve kültürel değerlerine bağlı olarak yılın belli günlerine ve gecelerine daha fazla önem verilmiş, kutsallık atfedilmiştir. Bu doğrultuda

takvimler çeşitli tarihleri gösterdiğinde, toplum nazarında o tarihlerde birbirinden farklı uygulamalara gidilmiş, ibadetler edilmiş ve kutlamalar yapılmıştır.

Hatıralarda; Leyle-i Regâib, Leyle-i Mirâc, Leyle-i Berât, Mevlûd-i Nebevî, Leyle-i Mevlûd-i Nebevî, Leyle-i Vilâdet-i Cenâb-ı Nebevî, Leyle-i Mübâreke-i Vilâdet-i Nebevî, Leyle-i Kadr, Kadir Gecesi, leyâlî-i mübâreke, leyâlî-i kanâdîl, kandil, yevm-i arefe, arife günü, şehrayin günleri, îd-i ekber, yevm-i terviye, yevm-i nahr, aşr-ı muharrem gibi sözcüklerle karşılaşılmıştır. Tespit edilen unsurlar şu şekildedir:

“İşte o gün îd-i ekber ve o gece leyle-i Kadr idi.” (s.99)

“...yeme ve içmeyi terk ederek muahharen leyle-i mirâcda maksuduna, maşûkuna vâsıl olduğu gibi, âşık olup vâsıl olmuş.” (s.385)

“Leyâlî-i mübârekelerde yani kandil geceleri dahi semahane, kanâdîl ve fanuslar ile tezyin olunup mukâbele-i şerîf icra olunurdu. Lâkin leyâlî-i mübârekede gerek mukâbele-i şerîf ve gerek misâfirân fevkalâde cem'iyet-i kübrâ olurdu.” (s.435)

“Kadir gecesine kadar böyle aşk, cilve-nümâ olup leyle-i kadrde hikmet-i rabbânî Medine-i münevvere ahâlisinden bir zat gelip o gece fakirhaneye misafir oldu.” (s.453)

“Hatta bir kandil gecesi yine böyle divanhanede görüşür idik,(...)” (s.499)

“Muahharen yani bin üç yüz üç senesi Zilhicce-i şerîfin dokuzuncu cuma günü [8 Eylül 1886] ki yevm-i arefe idi,(...)” (s.586)

“Mevlûd-i nebevî gecesinden bir iki gün evvelce efendi-i mûmâileyh Şâm-ı şerîf'e gelmiş olmasıyla...” (s.696)

“Leyâlî-i mübârekelerde hâne-i sa'âdetlerine gidip ziyaret ve dualar ile muğtenim olurum. Hatta bin üç yüz sekiz senesi [Mart 1891] leyle-i berâtta...” (s.709)

“...ve ale'l-husûs bu gece leyle-i regâibdir,(...)” (...)O gece leyle-i regâib olması cihetle ahâlî-i Şâm'ın kabristanda mevtaları başında Kur'an okumak üzere gelmiş olmasıyla...” (s.745)

“...leyle-i mevlûd-i nebevî akşamı ki çarşamba günü bilhassa huzûr-ı Hazret-i Yahya aleyhisselâma gidip...” (s.760)

“Vaktaki yevm-i arefe oldu, herkes çoluk çocuğu telâşıyla çarşı pazar muhabbetinde olup...” (s.831)

“...beher sene Receb-i şerîfin ilk cuma gecesi ki leyle-i regâibdir,(...)” (s.1024)

“İşte efendi-i mûmâileyh bir sene sonra yani bu berattan sonraki berat gecesinde...” (s.1076)

“Bin üç yüz on sekiz senesi Rebiülevvelinin on ikinci pazartesi [9 Temmuz 1900] gecesi leyle-i vilâdet-i Cenâb-ı Nebevî olmasıyla...” (s.1085)

“Öyle ise niçin öteden beri âdet ettiğiniz leyâlî-i kanâdîlde ziyaret ve huzûr-ı devletlerine gitmediniz ve tebrîk-i kandîl etmediniz?(...)leyle-i mübâreke-i vilâdet-i Nebevî sallallâhu aleyhi ve sellemde huzurlarında iken...” (s.1108)

“...leyle-i regâibde fakir tarafından icra olunagelen ayn-ı cem'in hazret-i şeyhin keyifsizliği cihetle leyle-i berâta taliki niyaz olunmuş ise de hazret-i şeyh tarafından rıza gösterilmeyip kemâ-fi's-sâbık leyle-i regâibde şart-ı vakf üzere icrasına emir verilmiş olduğunu müşarünileyh Salâhaddin Efendi tarafından fakire tebliğ buyuruldu.” (s.1154)

“Kandil gecesi iki altılık ile araba tedarik olunur,(...)Kandil gecesinden sonraki haftaki perşembe günü alelusul gittim.” (s.1158)

“...”Leyle-i regâibde Mevlevîhaneyi sen açarmışsın,(...)leyle-i berâta Hâlid açarmış öyle mi?” dedi. Dedim: “Leyle-i regâibde fakir tarafından açılır,(...)”(...)yani leyle-i berâti da müşarünileyh hazretleri ihya etsin diyorlar erenlerim.(...)leyle-i mi'râciyye tebriki için yazılan arıza-i fakîriye(...)leyle-i mi'râcda üç adet sofrâ kurulup it'âm-ı ta'âm olunur.(...)Ancak leyle-i regâib ü berâta hiçbir cemiyet olmadığı gibi âyîn-i şerîf dahi icra olunmaz,(...)leyle-i regâibe tesadüf etmesiyle beher sene leyle-i mezkûrda leyle-i mi'râciyye gibi(...)Ancak leyle-i berâta bir sâhib-i kerem bulunamayıp(...)du'â-gûluğû sebebiyle leyle-i berâta...” (s.1163)

“...günlerden bir gün yani leyle-i vilâdet-i Nebevî sallallâhu aleyhi ve sellemden birkaç gün sonra...” (s.1282)

“Bu defa kandil tebriğine dahi gitmediğimden...” (s.1282)

“...yevm-i cuma ile yevm-i arefe hakkı için veyahut onunla murat yevm-i nahr ola veyahut yevm-i tevriye ile yevm-i arefe ola...” (s.1325)

“...aşr-ı Muharremde ehl-i dil siyâh-pûş-ı mâtem oldukları için zâhir ü bâtın mazhar-ı iltifât olurlar.” (s.1387)

“İd-i şerîflerle şehrayin günlerinde elbise-i resmîyeyi lâbis olarak gün görmez padişahının oğlu gibi halka arz-ı endâm eder idim.” (s.1387)

“Aşk idi leyle-i mi'râcda muktedâ. Onun için Hazret-i Cibril aleyhisselâmı makamında terk edip refref-i aşka süvar olup huzûr-ı Hakk'a gitti Cenâb-ı Mahbûb-ı Kibriyâ.” (s.1460)

“İki gün sonra yani çarşamba gecesi leyle-i berât olup sene-i sâbık misilli leyle-i mübârekede olunacak dua ve niyazları icra edip vahdet ettim ve güzel rüyalar gördüm ve tebşîrât-ı ma'neviyyeler aldım. Ferdâsı çarşamba günü kandil tebriği için hâk-i pâ-yi cenâb-ı müşîr-i a'zamîye yüz sürüp dualar ettim...” (s.1821)

Konu ile ilgili diğer unsurlar için ayr.bkz. s.386, 438, 463, 492, 493, 498, 499, 526, 593, 594, 595, 638, 702, 742, 831, 838, 866, 867, 928, 953, 959, 972-973, 994, 995, 1010, 1023, 1103, 1109, 1122, 1159, 1162, 1164, 1165, 1166, 1214, 1231, 1242, 1248, 1251, 1309, 1318, 1319, 1326, 1433, 1434, 1477, 1524, 1543, 1593, 1645, 1649, 1759, 1813, 1815, 1816, 1818.

Değerlendirme ve Sonuç

Dinsel - büyüsel içerikli inançlar, işlemler başlığı ele alındığında ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar başlığı; fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme başlığı; büyücülük türleri ve teknikleri başlığı; nazar başlığı; ibadetler başlığı; özel günler ve geceler başlığı şeklinde sıralanan altı farklı alt başlıkta XIX. yüzyıl Osmanlı halkının inanç yapısı ve uyguladığı işlemler hakkında çeşitli bilgilere ulaşılmıştır. Ziyaretler, yatırlar, türbeler, mezarlar başlığı ile ilgili içerikler incelendiğinde ziyaret, türbe, makam, kabristan, kabri-şerif gibi yerlerin yanı sıra Kâbe, Beytullah ve Harem-i Şerif

gibi Müslümanlar için kutsal olarak kabul edilen yer isimleriyle de karşılaşmış ve bunlardan bazılarının Abdurrahman Gazi Türbesi, Şeyh Vehbî Hayyat (Terzi Baba) Türbesi, Hazret-i Yahyâ Türbesi, Sultan Mahmud Türbesi, Şeyh Fehmi Efendi Türbesi, Habib Baba Türbesi, Fatih-i Edirne Hızır Baba Türbesi vs. olduğu görülmüş ve ayrıca Kırklar Makamı, Hz. Hüseyin Makamı ve Hz. Muhammed, Hz. Havva, Hz. Abbas, Hz. Ömer, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Fâtıma'nın mezarlarına da rastlanılmıştır. Tüm bu yerler arasında, halkın cumartesi günleri ziyaret ettiği ve ekseriyetle dualarının kabul edildiğine inandığı Edirne'deki Hızır Baba Türbesi hakkında verilen bilgiler dikkat çekmiştir.

Fal, rüya yorumu, gelecekte haber verme başlığı ile ilgili içerikler incelendiğinde ilm-i ledünni, istihare, tefeül, rüya, âlem-i ma'nâ, vakıa, rabıta, murakabe, âlem-i gayb ve müneccim gibi sözcüklerle karşılaşmıştır. Aşçı Dede'nin kendi rüyalarını anlatıp yorumlamasının yanı sıra çevresindeki kişilerin gördükleri rüyalara ve bunların yorumlarına da geniş bir yer ayırmasından ötürü, hatıraların neredeyse bir rüya tabirleri kitabı mahiyetinde olduğu gözlemlenmiştir. Rüyalar ve yorumlanmalarına yönelik olarak rüyada padişah görülürse manasının o vaktin kutbunu ve gavs-ı a'zamını görmek olduğu, necaset görülürse manasının para ve dünyalığa kavuşma olduğu, birinin başının kesildiği görülürse manasının uzun ömre işaret olduğu, ikram edilen sütün içinden çocuk kafası çıkarsa manasının dünyaya oğlan evladının geleceğine işaret olduğu ve birinin kendi annesiyle cima ettiği görülürse manasının hacca gitmek olduğu vb. çok sayıda rüya tabiri tespit edilmiştir.

Bunlar dışında istihareye yatılarak görülen rüyalar doğrultusunda dünyalık işlerin düzene koyulmasına dair örnekler de dikkat çekmiştir. Ledün ilmine sadece terimsel olarak değinilen hatıralarda fal ile ilgili ise tefeül işlemi ve yıldız falcıları hakkında bazı bilgilere ulaşılmıştır. Tefeül işleminin tespah, kitap, mürşit mektubu, na't-ı şerif, Mesnevî-i Şerif, Fütühât-ı Mekkiyye, Kur'an-ı Kerim, Hafız Divanı, Divan-ı Fuzûlî gibi nesnelere, kutsal kitaplar ve eserler yoluyla uygulanmasının dışında; namazda imamın Fatıha'dan sonra okuyacağı sureye göre, imamın mihrapta okuyacağı ayetlere ve hutbede okuyacaklarına göre, insanlara bir anda soru sorup topluca alınacak cevaplara göre uygulandığı örneklerle de karşılaşmıştır. Yıldız falcılığı konusunda ise göklerden ve yıldızlardan haber veren müneccimbaşlarından ve bunlara ait müneccimbaşı takvimlerinden bahsedildiği görülmüştür. Gelecekte haber verme noktasında kıyafetname özelliğindeki içerikler de göze çarpmış, nitekim bir çocuğun alını sivri olur ve ağzından sürekli salya akarsa o çocuğun gelecekte zeki ve alim olacağı şeklinde tahminlere de rastlanılmıştır.

Büyücülük; türleri ve teknikleri başlığı ile ilgili içerikler incelendiğinde muska-nüşa, sihirbaz, sihir, bakıcı, tılsım, havâs gibi sözcükler ve üfürme, nefes etme gibi işlemler dikkat çekmiştir. İki kişinin arasını soğutmak veya arasını düzeltmek gibi farklı amaçlarla muska ve onunla aynı anlama gelen nüshalara başvurulduğu bilgisine ulaşılmıştır. Hatta Aşçı Dede'nin sevdalandığı birinden soğuması için annesinin bakıcılara gittiği ve nüsha yaptırıp bunu Aşçı Dede'nin boynuna taktığı da göze çarpmıştır. Tılsımla ilgili olarak, Âd kavmine peygamber gönderilen Hûd aleyhisselâmın kendisine tabi olan müminlere fırtına zarar vermesin diye hat çekmesi ve Şeybân-ı Râî'nin de cuma namazına giderken koyunlarına kurtlar zarar vermesin diye koyunlarının etrafına hat çekmesi gibi örneklerle karşılaşmıştır. Tüm bunların

yanı sıra nefes etme, üfürme yoluyla altın sahibi olunduğuna yönelik bilgiler de tespit edilmiş; sihir ve sihirbazlığa ise sadece Firavun'dan bahsedilen yerde terimsel olarak temas edildiği görülmüştür.

Nazar ile ilgili içerikler incelendiğinde nazar, nazar isabeti, nazar boncuğu, isâbet-i ayn gibi sözcükler ve bostanlara at kafası dikilmesi gibi işlemler hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Hatıralarda, nazar sözcüğüyle aynı anlama gelen Arapça isâbet-i ayn sözcüğünün nazar sözcüğünden daha çok kullanıldığı göze çarpmıştır. Nazar isabet etmesinden ya da isâbet-i ayn vaki olmasından korkulan şeylerin genel olarak çocuklar, başarılar, güzellikler, bostanlar olduğu ve bunlara bir zarar gelmemesi için “aman nazar değmesin” diyerek üzerine okuma, başarılı görünmemek için bilerek yanlışlıklar yapma, nazar boncuğu takma ve bostanlara at kafası dikme gibi işlemlere başvurulduğu tespit edilmiştir. İbadetler başlığı ve özel günler - geceler başlığı ile ilgili içerikler incelendiğinde ise oruç, namaz, zekat, kurban, hac, umre, sadaka, zikir, dua, tavaf, itikaf, tesbih, niyaz, evrâd, ezkâr, sâim, sıyâm, savm, taat, sücûd, rükû, salât, erbaîne girme, sa'y etme, vakfeye durma, şeytan taşlama gibi ibadetlerden ve Leyle-i Regâib, Leyle-i Mirâc, Leyle-i Berât, Mevlûd-i Nebevî, Leyle-i Mevlûd-i Nebevî, Leyle-i Vilâdet-i Cenâb-ı Nebevî, Leyle-i Mübâreke-i Vilâdet-i Nebevî, Leyle-i Kadr, Kadir Gecesi, leyâl-i mübâreke, leyâl-i kanâdîl, kandil, yevm-i arefe, arife günü, şehrayin günleri, îd-i ekber, yevm-i terviye, yevm-i nahr, aşr-ı muharrem gibi özel gün ve gecelerden bahsedildiği görülmüştür. İbadetler başlığı ile özel günler ve geceler başlığında oldukça hacimli bir içerikle karşılaşmış ve böyle bir durumun oluşmasında Aşçı Dede'nin dindarlığının ve tarikatçılığının etkileri olduğu anlaşılmıştır.

Kaynakça

- Aça, Mehmet, vd. (2021). *Halk Bilimi El Kitabı*. Ankara. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Artun, Erman. (2011). *Türk Halkbilimi*. Adana. Karahan Yayınları.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul..Gerçek Yayınevi.
- Bremer, M. L. (1959). “Die Memoiren des türkischen Derwischs Aşçı Dede İbrâhim” *Universität Bonn, Walldorf-Hessen. Yayımlanmamış Doktora Tezi*.
- Findley, C. V. (2011). *Kalemîyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* (çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İnan, A. (2020). *Tarihte ve Bugün Şamanizm: Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara..Altınordu Yayınları.
- Katar, M. (1998). “Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları”. *Dini Araştırmalar*. I(1) . 59-75.
- Koç, M., Tanrıverdi, E. (2017). *Aşçı Dede'nin Hatıraları: Çok Yönlü Bir Sufinin Gözüyle Son Dönem Osmanlı Hayatı* (4 cilt). İstanbul. Kitabevi Yayınları.
- Kunt, Z. C. (2021). “Aşçı İbrahim Dede: Rûhu'l-Beyân'daki Farsça Çanıklar ve Çevirisi”. *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Ögel, B. (2020). *Türk Mitolojisi*. Ankara. Altınordu Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Aşçı Dedenin Hatıralarında Dinsel – Büyüsel İçerikli İnançlar

---

Sakhı, Z., Selçuk, H. (2022). "Güney Kazakistan Sosyal Hayatında Türbeler ve Türbelerde Yapılan Ziyaretler". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 103. 205-225.

Sümbüllü, Y. Z. (2010). "Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehânet". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, XVII(43). 55-72.